

EDUKACJA I BEZPIECZEŃSTWO WOBEC ZAGROŻEŃ SPOŁECZNYCH I CYWILIZACYJNYCH

Andrzej Pieczywok

Akademia Obrony Narodowej

Streszczenie. Celem artykułu jest przedstawienie istoty, źródeł i rodzajów zagrożeń ze szczególną charakterystyką zagrożeń społecznych i cywilizacyjnych. Praktycznie każdy sektor ludzkiej egzystencji niesie ze sobą zagrożenia dla szeroko rozumianego bezpieczeństwa. W każdym z nich określa się zagrożenia (wyzwania), które mogą być potencjalną groźbą zakłócenia rozwoju społecznego i reżimu gospodarczego. Do głównych zagrożeń społecznych należą: wykluczenie społeczne, bezdomność, bezrobocie, brak tolerancji, patologie społeczne. Oprócz zagrożeń społecznych dość często jako poważne naruszenie bezpieczeństwa człowieka wymienia się zagrożenia cywilizacyjne (m.in. terroryzm, zagrożenia zdrowotne i środowiska naturalnego człowieka, handel ludźmi, przestępczość itp.).

Ważną kwestią dla zrozumienia istoty dynamiki zmian w zakresie bezpieczeństwa są próby określenia kierunków tych przemian, wskazania zasadniczych tendencji, wreszcie przewidywania tego, co może nastąpić w danym horyzoncie czasowym. Dzieje się tak dlatego, że określona przewidywalność zachowań, warunków i zdarzeń stanowi istotny składnik poczucia bezpieczeństwa. Warto też podkreślić, że to właśnie racjonalne przewidywanie umożliwia kreowanie polityki i strategii bezpieczeństwa¹.

Analizując kierunki rozwoju cywilizacji i ich wpływ na bezpieczeństwo i obronność, trudno byłoby pominąć poglądy J. Naisbitta² na temat tzw. megatrendów. Jego zdaniem współczesne megatrendy rozwojowe przeistaczają warunki naszego życia i działania, stawiając nowe wyzwania organizatorom i uczestnikom życia politycznego, gospodarczego, w tym również podmiotom odpowiedzialnym za bezpieczeństwo i obronność, zmuszając je do poszukiwania nowych formuł zarządzania przyszłością. Do megatrendów tych zalicza się:

- przesuwanie się społeczeństwa uprzemysłowionego ku społeczeństwu opartemu na tworzeniu i dystrybucji informacji;
- nieprzydatność technologii niebiorących pod uwagę czynnika ludzkiego;
- globalną ekspansję gospodarki – gospodarka narodowa staje się częścią gospodarki światowej;

¹ Z. Pątek (red.), *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa*, Warszawa 2011, s. 9.

² J. Naisbitt, *Megatrends. Ten News Directions Transforming Our Life*, Werner Books, New York 1984.

- przestawienie się z działań opartych na krótkofalowych rozwiązaniach na podejmowanie problemów w szerszych ramach czasowych i przywiązywanie coraz większego znaczenia do spraw perspektywicznych;
- szybką decentralizację organizacji i hierarchii, rosnącą zdolność do działania innowacyjnego i osiągnięcia efektów przez inicjatywy oddolne;
- rozpadanie się struktur hierarchicznych i powstawanie sieci przetwarzania informacji, co staje się szczególnie ważne w odniesieniu do biznesu;
- poleganie na własnej zaradności we wszystkich dziedzinach życia, zamiast korzystania z pomocy zinstytucjonalizowanej;
- narastającą potrzebę ludzi do brania udziału w podejmowaniu decyzji;
- większe możliwości samodzielnych wyborów stojące przed ludźmi, tworzenie się społeczeństwa wolnego, wieloopcyjnego.

Warto również zwrócić uwagę na globalne trendy rozwojowe wymienione przez prof. Balcerowicza:

- globalizację,
- rewolucję informacyjną,
- skokowy postęp w dziedzinie technologii,
- narastanie problemów demograficznych,
- narastanie problemów ekologicznych,
- „zderzenie” cywilizacji³.

Każdy z tych megatrendów wywiera jakiś wpływ na procesy i zjawiska w sferze bezpieczeństwa i obronności. Ogólnie można powiedzieć, że z jednej strony wzrasta podmiotowość obywateli, z drugiej zaś zwiększa się zróżnicowanie rzeczywistości materialnej, strukturalnej i mentalnej. Sytuacja ta stawia kolejne, nowe wyzwania, stwarzając zarówno szanse i możliwości rozwojowe, ale również nowe zagrożenia. Nie tylko w wymiarze subiektywnym (to, co nowe, ciekawi człowieka i rozwija go, jednocześnie często niepokoi), lecz także w wymiarze obiektywnym (uruchamianie procesów i zjawisk o konsekwencjach trudnych do przewidzenia oraz nierzadko generujących problemy trudne do rozwiązania, np. problem odpadów radioaktywnych, dziury ozonowej, kataklizmów, powodzi, itp.) oraz organizacyjnym. Chodzi o zmiany prawa, charakteru struktur organizacyjnych – także instytucji i organizacji bezpośrednio odpowiedzialnych za konkretne sfery bezpieczeństwa, zmiany kultury organizacyjnej, itd.

Ogólnie mówiąc, w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku uwidaczniają się następujące tendencje⁴:

³ B. Balcerowicz, *Pokój i nie-pokój na progu XXI wieku*, Warszawa 2002.

⁴ R. Wróblewski i inni, *Operacje reagowania kryzysowego*, Warszawa 2002, s. 43.

- zwiększanie się współzależności między państwami, zwłaszcza na płaszczyźnie ekonomicznej („płyniemy w tej samej łodzi, na szczęście nie jest to jeszcze przysłowiowa Arka”⁵);
- pluralizacja uczestników życia międzynarodowego i wzrastająca rola aktorów pozapaństwowych;
- zmiana funkcji siły w stosunkach międzynarodowych;
- rewolucja w sprawach wojskowych;
- ograniczanie wydatków na SZ, reformowanie SZ i ograniczanie ich liczebności;
- nasilanie się zagrożeń asymetrycznych⁶.

1. Istota, źródła i rodzaje zagrożeń

Konflikty etniczne i religijne, kryzysy ekonomiczne, zachwiania stabilności politycznej, przemoc i łamanie praw człowieka, rozprzestrzenianie broni masowego rażenia, terroryzm i zorganizowana przestępczość międzynarodowa to współczesne zagrożenia dla pokoju i stabilności międzynarodowej, a jednocześnie wyzwania, przed jakimi staje społeczność nie tylko w Europie.

Do tych globalnych wyzwań dochodzą wyzwania regionalne, związane z procesem transformacji ustrojowej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Z perspektywy historyzoficznej prawdą jest to, że nowe realia polityczne, gospodarcze, społeczne i militarne (upadek starego systemu, rozpad Związku Radzieckiego, przejście do gospodarki wolnorynkowej, rozwój demokracji itd.) w tych krajach stwarzają niespotykane wcześniej szanse rozwoju, pogłębiają nasze poczucie bezpieczeństwa. Ale prawdą jest również to, że podobnie jak i w innych momentach przełomowych historii powodować mogą narastanie poczucia braku stabilizacji, pojawianie się nowych źródeł napięć i zagrożeń tak w wymiarach wewnątrzpaństwowych (bezrobocie, patologie społeczne itd.), jak i w skali międzynarodowej (nacjonalizmy, terroryzm, fundamentalizm religijny itp.)⁷.

Ta nowa sytuacja i strategia stawiają nowe zadania przed całą społecznością międzynarodową, rodzą także nieznanne problemy teoretyczno-poznawcze (np. rola ONZ, NATO w zapewnieniu bezpieczeństwa i pokoju, stosunek do zasady suwerenności, zbrojne „wymuszanie pokoju”, „zderzenia cywilizacji” czy dialog międzykulturowy

⁵ M. Cieślarczyk, *Psychospołeczne i organizacyjne elementy bezpieczeństwa i obronności*, Warszawa 1997.

⁶ P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa 2003.

⁷ Por. Cz. Banach, *Szanse, zagrożenia i perspektywy przemian szkoły i systemu edukacji w Polsce*, Toruń, 1995; Z. Kwieciński, *Socjopatologia edukacji*, Warszawa 1992; *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, red. I. Wojnar, J. Kubina, Warszawa 1997; W. Brezinka, *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Kraków 2005.

i współpraca międzynarodowa⁸ itd.) i edukacyjne (wychowanie do pokoju w nowych warunkach historycznych, edukacja do bezpieczeństwa – wymiar narodowy, europejski i globalny itd.). Wpływ na nasze bezpieczeństwo wywiera także wstąpienie Polski w struktury Unii Europejskiej.

Zagrożenie jest antonimem bezpieczeństwa, które w *Słowniku języka polskiego PWN* jest definiowane jako stan niezagrożenia, spokoju, pewności⁹. O ile jednak bezpieczeństwo określa pewien stan, o tyle zagrożenie, w podstawowym rozumieniu tego słowa, kojarzy się bardziej ze zjawiskiem go naruszającym¹⁰.

Stefan Korycki dostrzega pewien dualizm w rozumieniu pojęcia zagrożenie, które z jednej strony jest odczuciem czysto subiektywnym, wynikającym z oceny występujących zjawisk, z drugiej zaś czynnikiem obiektywnym powodującym stan niepewności i obaw¹¹. Subiektywność w odbiorze świata zewnętrznego to rezultat funkcjonowania mózgu, który zawsze podsuwa przefiltrowany obraz rzeczywistości¹². Z kolei obiektywizm w postrzeganiu zagrożeń jest związany z posiadaną wiedzą i doświadczeniem oraz stosowaniem odpowiednich metod badawczych¹³.

W *Małym słowniku języka polskiego* termin zagrażać (czasownik od zagrożenie) znaczy tyle co grozić czymś, postraszyć, zapowiedzieć coś pod groźbą; stwarzać stan niebezpieczeństwa, stawać się groźnym, niebezpiecznym dla kogoś; zagrażać zdrowiu, bezpieczeństwu, wolności¹⁴. Niebezpieczeństwo oznacza zaś stan, sytuację, położenie groźące czymś złym, zagrażające komuś¹⁵. W *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* z kolei zagrożenie to sytuacja, w której pojawia się zwiększone prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla otoczenia¹⁶.

W literaturze przedmiotu spotykamy wiele interpretacji zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Według R. Wróblewskiego jest to możliwość powstania takiej sytuacji,

⁸ Zob. F. Koneczny, *Prawa dziejowe*, Londyn 1982; S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997; F. Znaniecki, *Ludzie teraźniejszości i cywilizacja przyszłości*, Warszawa 1974; S. Beck, *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2004; A. Toffler, *Trzecia fala*, Warszawa 1997, idem, *Zmiana władzy. Wiedza, bogactwo i przemoc u progu XXI wieku*, Poznań 2003.

⁹ *Słownik języka polskiego PWN*, red. M. Szymczak, Warszawa 1978, s. 147.

¹⁰ J. Prońko, *System kierowania reagowaniem kryzysowym w sytuacjach nadzwyczajnych zagrożeń dla ludzi i środowiska*, rozprawa doktorska, Warszawa 2001.

¹¹ S. Korycki, *System bezpieczeństwa Polski*, Warszawa 1994, s. 54.

¹² A. Wróbel, *Mózg, czyli świat subiektywny*, „Wiedza i Życie” 1998, nr 3.

¹³ *Bezpieczeństwo wewnętrzne RP w ujęciu systemowym i zadań administracji publicznej*, red. B. Wiśniewski, S. Zalewski, Bielsko-Biała 2006, s. 46.

¹⁴ *Mały słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 1990, s. 965.

¹⁵ *Ibidem*, s. 439.

¹⁶ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002, s. 162.

w której społeczeństwo (państwo) nie ma warunków dla swojego bytu i rozwoju lub są one w istotny sposób ograniczone¹⁷.

W interesujący sposób zagrożenie definiuje R.H. Ullman. Według niego „(...) to działanie lub sekwencja zdarzeń, która drastycznie i w relatywnie krótkim czasie grozi degradacją jakości życia mieszkańców państwa lub grozi znacznym zawężeniem zakresu decyzji politycznych dostępnych dla rządu tego państwa lub dla prywatnych, pozarządowych podmiotów wewnątrz państwa”¹⁸.

Inne podejście do zagadnienia zagrożeń prezentuje S. Dworecki. W jego rozumieniu zagrożenie bezpieczeństwa państwa to spłot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w których z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego. Mogą one również powodować naruszenie lub utratę suwerenności państwa bądź ich partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych powstające w wyniku zastosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej lub militarnej¹⁹.

Zatem przyjmuje się, że zagrożeniem bezpieczeństwa państwa będzie taki spłot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w którym z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie lub utrata warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego bądź naruszenie lub utrata suwerenności państwa oraz jego partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych – w wyniku zastosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, militarnej itp.²⁰ Uzupełnieniem tej definicji jest stanowisko J. Stańczyka, który uważa, że zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego stanowi działanie lub ciąg wydarzeń, które: 1) zagrażają drastycznie i w stosunkowo krótkim okresie jakości życia mieszkańców danego państwa lub 2) niosą ze sobą istotne zagrożenie ograniczenia możliwości dokonywania wyborów politycznych przez rząd państwa lub prywatne instytucje pozarządowe (osoby prywatne, grupy, korporacje) w ramach danego państwa²¹.

Źródła zagrożeń bezpieczeństwa są zróżnicowane i podlegają ewolucji, podążającej za rozwojem stosunków międzynarodowych, zmianą interesów państw odgrywających znaczącą rolę na arenie międzynarodowej, znaczeniem organizacji międzynarodowych, wreszcie przeobrażeniami, jakie zachodzą w systemach uzbrojenia oraz stosunkami między głównymi aktorami. Obok działań terrorystycznych rośnie znaczenie aktów pozamilitarnych, które mogą podważać stabilność państwa,

¹⁷ Por. R. Wróblewski, *Podstawowe pojęcia z dziedziny polityki bezpieczeństwa, strategii i sztuki wojennej*, Warszawa 1993.

¹⁸ R.H. Ullman, „Redefining Security”, 1983, vol. 5, no. 1, p. 133.

¹⁹ S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2001, s. 61.

²⁰ Ibidem.

²¹ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 24.

a w następstwie jego bezpieczeństwo. W tym kontekście warto zaobserwować, które źródła zagrożeń postrzegane są w Szwajcarii – kraju, który w ramach prowadzonej polityki neutralności skoncentrował się głównie na pozamilitarnych zagrożeniach bezpieczeństwa.

H. Braun²², ekspert szwajcarski z Braun-Consult, wyróżnia następujące źródła zagrożeń: 1) katastrofy naturalne; 2) destabilizacja systemu ekologicznego; 3) kryzys dostaw energii, żywności i dostaw strategicznych; 4) kryzysy gospodarcze; 5) demografia i system zdrowia; 6) migracje i integracja; 7) kryzys polityczny i systemu społecznego; 8) kryzys wewnętrznego systemu bezpieczeństwa. W każdej z dziedzin, która może być źródłem zagrożenia, rozróżnić możemy szereg scenariuszy dotyczących zarówno zagrożeń, jak i przeciwdziałania im.

Na arenie międzynarodowej pojawiły się nowe podmioty, funkcjonujące zarówno w charakterze państw, jak i podmiotów niepaństwowych działających nielegalnie. Wśród pierwszej kategorii wymienia się przede wszystkim tzw. państwa zbójckie lub hultajskie oraz państwa upadłe. Państwa zaliczane do pierwszej kategorii określane są jako naruszające w sposób planowy i świadomy prawo międzynarodowe, wspierające terroryzm, masowo łamiące prawa człowieka, dokonujące operacji prania pieniędzy czy też uczestniczące w produkcji i przemyśle narkotyków oraz proliferacji broni masowego rażenia. Lista tego typu państw jest oczywiście zmienna, zalicza się do nich m.in. Koreę Północną, Syrię, Jemen, Kubę czy Iran, wcześniej znajdowały się na niej Afganistan, Irak i Libia²³.

Termin państwa upadłe „obejmuje formalnie suwerenne organizmy państwowe, które na skutek długotrwałych konfliktów wewnętrznych, katastrofalnej sytuacji gospodarczej, zaniku struktur rządowych są pogrążone w chaosie i nie są w stanie wykonywać podstawowych funkcji wewnętrznych państwa w zakresie zapewnienia swoim obywatelom minimalnych warunków egzystencji i bezpieczeństwa oraz poszanowania prawa (...) są naturalnym zapleczem dla działalności międzynarodowych grup przestępczych i organizacji terrorystycznych”²⁴. Liczba tych państw jest również zmienna. Zdaniem Francisa Fukuyamy, problem państw upadłych należy uznać za jedno z podstawowych źródeł zagrożeń dla współczesnego systemu międzynarodowego, bowiem generują one takie zjawiska, jak rosnąca w siłę zorganizowana przestępczość (vide: piractwo na wodach Somalii), zaplecze dla organizacji terrorystycznych (np. w Jemenie), katastrofy humanitarne (Sudan) etc.²⁵

²² Ibidem, s. 40.

²³ Zob. D. Kondrakiewicz, *Państwo, (w:) Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 86 i nast.

²⁴ Ibidem, s. 87.

²⁵ Zob. F. Fukuyama, *Budowanie państwa. Władza i ład międzynarodowy w XXI wieku*, tłum. J. Serwański, Poznań 2005.

Jako zagrożenie dla współczesnego ładu międzynarodowego należy także traktować powstawanie obszarów i grup społecznych wykluczonych z procesów globalizacyjnych, które albo są w wyniku tych procesów wykorzystywane, albo też w ogóle nie mają z nimi nic wspólnego. Problem ten bardzo stanowczo podnosi Castells, stwierdzając, iż „sieci kapitału, pracy, informacji i rynków łączą poprzez technologię wartościowe funkcje, ludzi i miejsca na całym świecie, odłączając od swoich sieci te populacje i terytoria, które pozbawione są wartości i nie są zainteresowane dynamiką globalnego kapitalizmu”²⁶. Ten proces wykluczenia powoduje, iż aspiracje wykluczonych znajdują ujście w działaniach nielegalnych, zwłaszcza w zorganizowanych grupach przestępczych, tworząc niejako na obrzeżach dobrobytu nowe źródła zagrożeń. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę, że wykluczeni mają szansę włączenia się w procesy globalizacji (np. tworząc lub przyłączając się do istniejących transnarodowych sieci przestępczych) lub też pozostają całkowicie poza nimi, tworząc swoiste enklawy oddziałujące negatywnie na system międzynarodowy (państw upadłych). Wiąże się to z kolejnym zagrożeniem, jakim jest reakcja opinii publicznej i rządów poczuwających się do obowiązku walki z zagrożeniami – połączenie w oczach opinii publicznej przestępstwa, przemocy, terroryzmu i mniejszości narodowych (obcych, emigrantów etc.) prowadzi do dramatycznego wzrostu ksenofobii, która z kolei powoduje radykalizację postaw wykluczonych. Oczywiście pozostaje odrębną kwestią, na ile wykluczeni akceptują dominującą wizję globalizacji i chcą się w procesy globalizacyjne włączyć²⁷.

Poważne zagrożenia związane są także z działalnością transnarodowych grup nielegalnych, które zyskały sobie status nowych aktorów politycznych na arenie międzynarodowej. W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż do najistotniejszych działań przestępczych zaliczyć obecnie należy nielegalny handel bronią i narkotykami, już choćby ze względu na skalę zjawiska i generowane zyski. Oprócz tego wskazuje się na handel ludźmi (tzw. niewolnictwo seksualne), kradzież własności intelektualnej, fałszowanie markowych towarów, pranie brudnych pieniędzy etc. Odrębnym problemem wydaje się być pojawienie się nowej globalnej sieci transnarodowej, z którą związane są zagrożenia terrorystyczne.

Praktycznie każdy sektor polityki wewnętrznej niesie ze sobą źródła zagrożeń dla szeroko rozumianego bezpieczeństwa. W każdym z nich określa się zagrożenia (wyzwania), które mogą być potencjalną groźbą zakłócenia rozwoju społecznego i reżimu gospodarczego. Wymienia się wśród nich między innymi bezrobocie, wzrost przestępczości, wzrost ksenofobii i rasizmu, niepokoje społeczne na tle różnic rasowych i kulturowych, związanych z imigracją oraz funkcjonowaniem licznych mniejszości, cały szereg nieprzewidywanych następstw, które niesie ze sobą rozwój

²⁶ M. Castells, *Koniec tysiąclecia*, Warszawa 2009, s. 337.

²⁷ Ibidem, s. 326; P. Kłodkowski, *Wojna światów. O iluzji wartości uniwersalnych*, Kraków 2002.

komputeryzacji, nowych technologii, zagrożenia wynikające z braku dostatecznej ochrony środowiska, niepożądane tendencje demograficzne, związane na przykład z procesem starzenia się społeczeństw europejskich²⁸.

Jeśli weźmiemy pod uwagę skalę zagrożeń, można uznać, że najpoważniejszymi niebezpieczeństwami destabilizującymi państwa i regiony są międzynarodowy terroryzm, bieda, asymetria rozwoju oraz religia często wykorzystywana przez ideologów jako zasłona, za którą ukryte są prawdziwe powody kryzysów. Zagrożenia są również pochodną gwałtownych zmian społecznych, podczas których przyspieszonej modernizacji towarzyszył wzrost ludzkich aspiracji, głównie ekonomicznych, rozkład starych klanów rodzinnych, przewartościowania w sferze ocen własnego dziedzictwa kulturowego²⁹.

Uwzględniając w tym zakresie stanowisko Unii Europejskiej, można źródła zagrożeń podzielić na pięć grup³⁰:

1. **„Bunt wykluczonych”**. Jedno z podstawowych źródeł zagrożeń wynika, w ocenie UE, z szerzących się postaw skrajnych, niekiedy fundamentalistycznych, będących podstawą do oskarżania bogatych i rodzącej się wobec nich wrogości. Wrogość ta może być wyrażana również w formach agresywnych, w tym terrorystycznych. Zdaniem polityków unijnych rodzi się ona z ubóstwa, z dysproporcji rozwojowych występujących między poszczególnymi obszarami świata. Podziałowi temu towarzyszą różnice kulturowe, pogłębiające wzajemne niezrozumienie między biednymi a bogatymi – między krajami Południa a krajami Północy, krajami borykającymi się z trudnościami materialnymi i egzystencjalnymi w zderzeniu z bogaczącymi się, konsumenckimi krajami rozwiniętymi. Frustracja biednych jest podatnym gruntem i podstawą do rodzenia się fundamentalizmu religijnego, do szukania w religii oparcia i ratunku przed obcymi ideami, uzasadnienia własnej wartości, tożsamości, poszukania ładu egzystencjalnego.
2. **„Bunt biednych”**. Pojawiania się postaw skrajnych nie sposób oddzielić od sfery ubóstwa i biedy. Nierówności w rozwoju są faktem. Ludzi żyjących w skrajnej nędzy, których dochód nie przekracza 1 dolara dziennie, jest ponad miliard. Dysproporcje te są coraz bardziej widoczne między innymi dzięki rozwojowi środków komunikacji czy agresywnym metodom marketingu. Społeczeństwa rozwinięte dla zwiększenia swoich dochodów masowo korzystają z tych instrumentów i środków związanych z rozwojem informacji i nowych technologii. Jednakże tracą z pola widzenia „produkt

²⁸ B. Jagiełło, *Unia Europejska wobec wyzwań dla bezpieczeństwa europejskiego i jego zagrożeń*, (w:) E. Okoń-Horodyńska (red.), *Człowiek i społeczeństwo w obliczu globalizacji*, Kraków 2007, s. 263.

²⁹ S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Warszawa 2003, s. 5.

³⁰ B. Jagiełło, op. cit., s. 263-265.

uboczny”, którym jest przenikanie i odbiór informacji również przez tych, dla których dostęp do dobrobytu jest utrudniony.

3. **Zagrożenie środowiska naturalnego i społecznego.** Ochrona środowiska przestaje być kwestią narodową czy ograniczoną do wybranych obszarów. Zagrożenie związane z zanieczyszczeniami nosi charakter globalny i często określane jest jako ciemna strona globalizacji. Jesteśmy świadkami zmian klimatycznych, których skutki odczuwane są we wszystkich częściach globu. Pociągają one za sobą koszty związane z życiem ludzkim i wymierne koszty materialne. Równie istotne jest zmniejszanie się zasobów wodnych, w tym łowisk czy modyfikacji biologicznych. Innym źródłem zagrożenia jest zmiana środowiska społecznego spowodowana wzrostem zjawisk patologicznych. Należą do nich: wzrost narkomanii, przestępczość, choroby, międzynarodowy terroryzm, proliferacja broni masowego rażenia, w tym broni chemicznej i biologicznej, zagrożenia związane z rozwojem informatyki.
4. **„Kryzys państwa”.** Określenie to nie odnosi się w sensie dosłownym do kryzysu instytucji państwa czy też rozpadu państw. Jest skrótem myślowym, mającym zwrócić uwagę na sytuację wewnętrzną państw, w których kumulują się opisane powyżej zjawiska. Prowadzi to często do wybuchu wojen domowych, pogarszających trudną sytuację kraju, a także pogłębiania ubóstwa, które rodzi tendencje skrajne z terroryzmem włącznie. W świecie współczesnym państwo w stanie kryzysu nie może być izolowane i pozostawione samemu sobie, podczas gdy reszta świata stanie się swoistą twierdzą – niedostępną i zamkniętą jedynie w kręgu własnych problemów.
5. **Terroryzm międzynarodowy.** Temat walki z terroryzmem w polityce unijnej można rozpatrywać w dwóch aspektach:
 - a) działań podjętych w ramach programu *Atak z 11 września: kompleksowa odpowiedź Unii Europejskiej (11 September Attacks: the European Unions Broad Response)*;
 - b) program długofalowy, uzupełniający już istniejące i funkcjonujące od lat programy w ramach współpracy regionalnej oraz ponowne zdefiniowanie problemu i wskazanie na jego główne przyczyny.

Autorzy dzielą zagrożenia bezpieczeństwa państwa (stosując kryterium przedmiotowe) na polityczne, militarne, gospodarcze, społeczne (społeczno-kulturowe), ekologiczne³¹. Inny podział, ze względu na źródła przyczyn, to ten na zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne, natomiast ze względu na charakter wyróżniają zagrożenia pozamilitarne i militarne³².

³¹ Por. R. Jakubczak J. Flis (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategię*, Warszawa 2006, s. 90-96.

³² Por. S. Dworecki, op. cit., s. 21.

Według innego kryterium można wyróżnić zagrożenia dla pokoju (w tym zakłócające stan pokoju i grożące zerwaniem stanu pokoju), kryzysowe i wojenne³³.

2. Charakterystyka zagrożeń społecznych

Profesor J. Kunikowski podzielił ogólnie zagrożenia na wewnętrzne i zewnętrzne. W skład zagrożeń zewnętrznych wchodzi te, których źródłami są przyroda, wytwory ludzkiej cywilizacji, inni ludzie. Do zagrożeń spowodowanych przez przyrodę wyróżnia się: susze, trzęsienia ziemi, śnieżyce itp. Do zagrożeń wewnętrznych należeć będą także zagrożenia ekonomiczne i społeczne, do których zalicza się „(...) bezrobocie, niedostatek i ubóstwo, degradację ekonomiczną i socjalną jednostek, rodzin, grup zawodowych i społeczności lokalnych, kryzys edukacji, nauki, zdrowia, mieszkalność, środowisko naturalne”³⁴.

Wśród zagrożeń o charakterze społecznym szczególnie groźne są te, które zaliczane są do patologii rodziny, należą do nich: sieroctwo społeczne, narkomania, alkoholizm, przestępczość w rodzinie, zaniedbania zdrowotne, opiekuńcze i wychowawcze.

Ponadto do zagrożeń wewnętrznych zalicza się: samobójstwa, skłonność do autoagresji, uzależnienia, choroby i zaburzenia psychiczne³⁵. Bardzo specyficzną grupę tych zagrożeń stanowią zagrożenia odnoszące się do miejsca pracy, np. mobbing (nieprawidłowa relacja pracodawca–pracownik), nieodpowiednie relacje w szkole (m.in. przemoc starszych uczniów wobec młodszych)³⁶.

Poczucie zagrożenia wpływa na zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa, im jest wyższe, tym zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa jest mniejsze i odwrotnie. Poczucie zagrożenia wzrasta, gdy występujące zagrożenia są w sposób nieuzasadniony, nadmiernie, nazbyt często traktowane jako osobiste (odnoszące się do reagującej jednostki)³⁷.

Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego (państwa) mogą powstać nie tylko na tle uwarunkowań wewnętrznych i (lub) zewnętrznych oraz militarnych i (lub) pozamilitarnych. Mogą występować także jako potencjalne i realne oraz subiektywne i obiektywne. Mogą występować niezależnie od siebie lub w dowolnej konfiguracji i przyczynić się do powstania, wewnątrz państwa lub w jego najbliższym otoczeniu, sytuacji konfliktogennej. Może dojść przy tym do nakładania się na siebie przyczyn i wtedy jednoznacznie zidenty-

³³ B. Balcerowicz, op. cit.

³⁴ J. Kunikowski, *Edukacja dla bezpieczeństwa we współczesnym społeczeństwie*, (w:) T. Zacharuk, N. Nyczkało, J. Kunikowski (red.), *Nauka, edukacja, wychowanie*, Siedlce 2011, s. 275.

³⁵ B. Hołys, *Wiktymologia*, Warszawa 1997, s. 73-75.

³⁶ J. Kunikowski, op. cit., s. 275.

³⁷ M. Kuć, *Zagrożenia nazwać po imieniu – świadomość zagrożeń sposobem przeciwdziałania wiktyalizacji*, (w:) *Edukacja dla bezpieczeństwa. Wybrane perspektywy*, red. D. Kowalski, M. Kwiatkowski, A. Zduniak, Lublin–Poznań 2004, s. 41.

fikowanie zagrożeń będzie niemożliwe. Dlatego, według S. Dworeckiego, rozpoznawanie zagrożeń powinno odbywać się w różnych aspektach i płaszczyznach w celu ustalenia wszystkich możliwych związków przyczynowo-skutkowych³⁸.

W ramach stosunków międzynarodowych współczesne rodzaje zagrożeń można zasadniczo podzielić na pięć grup³⁹:

1. Inwazja zewnętrzna:
 - przeprowadzona przez kraj sąsiedzki,
 - przeprowadzona przez kraj niegraniczący z terytorium kraju podbitego.
2. Kataklizmy wewnętrzne:
 - zaraza (pomór),
 - kataklizmy typu powódź, susza, trzęsienie ziemi,
 - efekty narodowe i międzynarodowe awarii potencjałów nuklearnych – wojskowych oraz energetycznych,
 - efekty narodowe i międzynarodowe złej polityki gospodarczej,
 - koszty społeczne, głód, choroby, utrata stabilności sektora budżetowego, lecznictwa, systemu emerytalnego, szkolnictwa itp.,
 - międzynarodowe efekty w postaci przenoszenia się napięć społecznych, w tym chorób, migracji czy masowego exodusu itp.
3. Zagrożenia typu terrorystycznego:
 - poza terytorium kraju (ludność danego kraju zgrupowana w jednym miejscu, np. osiedla narodowe, ambasady, miejsca kultu religijnego, miejsca atrakcyjne turystycznie),
 - w obszarze granic kraju (awarie paraliżujące normalne działanie państwa, np. paraliż sieci komputerowych, odcięcie źródeł sieci energetycznych, akty terrorystyczne w dużych skupiskach ludzkich, akty przeciwko znanym osobistościom świata politycznego),
 - zagrożenia stwarzane przez „własnych” terrorystów,
 - zagrożenie przez terrorystów z zagranicy.
4. Zagrożenia ekologiczne:
 - własne,
 - zewnętrzne, transmitowane.
5. Przenoszenie się w skali międzynarodowej pewnych negatywnych zjawisk różnej natury:
 - epidemii i chorób zwalczonych w krajach wysoko rozwiniętych, a pojawiających się w krajach reprezentujących niższy poziom rozwoju,

³⁸ Por. S. Dworecki, op. cit., s. 21-24.

³⁹ K. Żukrowska, M. Grącik (red. nauk.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006, s. 24-29.

- pojawienie się nowych chorób w krajach rozwijających się,
- pojawienie się masowych zagrożeń naturalnych, które stanowią zagrożenie dla krajów wysoko rozwiniętych (trzęsienie ziemi, tsunami, powódź, wichury, ulew, pożary),
- skutki kryzysów finansowych (ochroną przed takimi wstrząsami jest wspólna waluta na relatywnie dużym rynku),
- skutki złej polityki narodowej krajów Unii Gospodarczej i Walutowej (UGiW) dotyczącej finansów publicznych (dynamika wzrostu i wartość kursu, w dłuższym czasie może powrócić problem inflacji); należy pamiętać bowiem, że UGiW to wspólna waluta wielu krajów, gdzie polityka fiskalna, mimo koordynacji ze strony Komisji i Europejskiego Banku Narodowego (EBC) w ramach Paktu Stabilności i Wzrostu, jest decydowana na poziomie narodowym,
- negatywne skutki zwiększających cen surowców dla gospodarki państw uzależnionych od ich importu (wrażliwość wysoka w krajach rozwijających się).

Natomiast w *Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*⁴⁰ autorzy dzielą zagrożenia na zewnętrzne i wewnętrzne i wśród najważniejszych zewnętrznych dla bezpieczeństwa wyszczególniają:

- zmiany demograficzne, w tym szczególnie migracje Polaków w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia oraz starzenie się społeczeństwa,
- możliwe zmniejszenie spójności społeczeństwa spowodowane ubożeniem jego części oraz dysproporcjami w rozwoju poszczególnych regionów, co uwidoczniło się już przy okazji wyborów prezydenckich,
- migracje cudzoziemców, w dużej mierze nielegalne, do Polski i krajów Unii Europejskiej, oraz konieczność „zagospodarowania” ich potencjału z uwzględnieniem odrębności kulturowej i religijnej,
- konieczność dokończenia transformacji polskiego systemu prawnego, ze szczególnym uwzględnieniem prawa własności i wynikających stąd konsekwencji,
- poprawa infrastruktury ze szczególnym uwzględnieniem bazy transportowej, telekomunikacyjnej i sieci służącej do przesyłu i magazynowania nośników energii,
- zwiększenie sprawności struktur administracyjnych w celu optymalnego wykorzystania możliwości rozwojowych, które uzyskujemy z Unii Europejskiej i innych struktur międzynarodowych.

⁴⁰ Por. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007, s. 8-10.

Za zagrożenia wewnętrzne bezpieczeństwa państwa uważa się zespół uwarunkowań, których źródłem są elementy jego struktury doprowadzające do destabilizacji sytuacji lub naruszenia podstawowych wartości, takich jak:

- wola przetrwania (państwa, narodu),
- terytorialna integralność,
- niezależność polityczna, suwerenność wyboru ustroju społeczno-politycznego oraz podejmowania decyzji w zakresie polityki wewnętrznej i zewnętrznej,
- jakość i warunki życia, rozumiane jako zachowanie odpowiedniego standardu życiowego społeczeństwa i perspektyw wszechstronnego rozwoju.

Niejako uzupełnieniem wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa są poglądy T. Kęsonia, który wyszczególnia szereg przyczyn zagrożeń bezpieczeństwa w sferze społecznej i psychologicznej. Do społecznych zalicza między innymi:

- podział etniczny i wyznaniowy,
- antagonizmy narodowościowe (plemienne, klanowe),
- stan bezrobocia,
- stan bezpieczeństwa osobistego obywateli,
- stan przestrzegania swobód obywatelskich,
- stan bezpieczeństwa socjalnego,
- pauperyzację (ubożenie) społeczeństwa,
- dostępność do oświaty, nauki, kultury i wypoczynku,
- różnice statusu materialnego.

Do psychologicznych przyczyn powstawania zagrożeń bezpieczeństwa autor zalicza:

- poczucie zagrożenia praw i swobód obywatelskich,
- patologiczne zachowania społeczeństwa,
- apatię społeczeństwa,
- aktywność środków propagandy (w sensie negatywnym)⁴¹.

3. Zagrożenia cywilizacyjne

Zagrożenia cywilizacyjne mogą być natomiast rozpatrywane w dwóch płaszczyznach. Pierwsza dotyczy sfery polityczno-ekonomiczno-kulturowej znanej jako globalizacja. Pojęcie to używane jest do opisanego wielu zjawisk gospodarki, kultury i polityki światowej. Przybiera formy przymiotnika, rzeczownika i czasownika, odnosi się alternatywnie do procesów produktów, polityki lub po prostu sytuacji trudnych.

⁴¹ Por. T. Kęsoń, *Spoleczne i psychologiczne przyczyny powstawania zagrożeń bezpieczeństwa*, Warszawa 2007, s. 48.

Stało się ono jednym z najczęściej używanych terminów języka politycznego. Druga płaszczyzna związana jest z powstaniem wielu chorób cywilizacyjnych.

Wraz z narodzinami nowoczesnej cywilizacji „przyszły na świat” także nowe, nieznane lub przynajmniej występujące sporadycznie schorzenia. Ich nasilenie jest tak duże, że światowi specjaliści w dziedzinie zdrowia pokusili się o stworzenie nowego terminu obejmującego choroby nowoczesnego świata, których źródłem stał się galopujący postęp we wszystkich dziedzinach życia. Choroby te związane są z ujemnymi skutkami życia w warunkach wysokiej cywilizacji, takimi jak: sytuacje stresowe i ustawiczne napięcie nerwowe, mała ruchliwość mięśniowa, oddziaływanie skażeń środowiska (dymy, gazy różne związki chemiczne, promieniowanie jonizujące) i hałasu, nieracjonalne odżywianie się. Są to głównie nadciśnienie tętnicze, choroba wieńcowa i wrzodowa, schorzenia alergiczne, otyłość, zaburzenia psychiczne⁴².

Do wymienionych chorób warto także dołączyć wszelkiego rodzaju schorzenia weneryczne, których rozwój wiąże się nierozzerwalnie z konsumpcyjnym oraz pozabawionym sztywnych norm moralnych i zasad stylem życia.

Schorzenia cywilizacyjne podzielić możemy na kilka grup, co wynika ze specyfiki warunków szkodliwych, na jakie systematycznie narażone są różne grupy ludności. Wyróżniamy więc:

1. Choroby wynikłe z działania ostrego i przewlekłego stresu.
2. Choroby wynikłe ze zmniejszonej aktywności ruchowej, niewłaściwego odżywiania i stosowania leków.
3. Choroby będące następstwem niewłaściwego odżywiania i masowego stosowania leków.
4. Choroby będące wynikiem naruszenia naturalnych stosunków środowiska biologicznego człowieka.
5. Choroby zawodowe.
6. Choroby utajone, zwłaszcza różnego rodzaju uzależnienia.
7. Choroby przenoszone drogą płciową⁴³.

Zagrożenia cywilizacyjne mają ściśle związek z zagrożeniami chemicznymi. Wyraźnym odzwierciedleniem współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych i chemicznych są dziś między innymi fabryki produkujące nawozy sztuczne, różnego rodzaju paliwa, chemikalia, a także opakowania z tworzyw sztucznych itp. Ponadto znaczącym tego wyrazem są przemieszczające się cysterny kolejowe i drogowe z paliwem, chlorem, siarką oraz innymi substancjami chemicznymi.

Ponadto w literaturze przedmiotu wymienia się także *zagrożenia asymetryczne*, które zostały określone po raz pierwszy w 1995 roku jako: „Starcie ze sobą różnych rodzajów sił zbrojnych, na przykład sił powietrznych z wojskami lądowymi czy też

⁴² J. Kunikowski, op. cit., s. 277-278.

⁴³ Ibidem, s. 280.

marynarką wojenną⁴⁴. Należy zauważyć, że definicja ta interpretuje istotę tychże zagrożeń w sposób niezwykle prosty. Dostrzega bowiem jedynie „niepasujące” do siebie środki i sposoby prowadzenia działań zbrojnych w odniesieniu do klasycznego pola walki.

Inne, znacznie pełniejsze ujęcie zagrożeń asymetrycznych interpretuje się jako: „Umiejętność wykorzystania wszelkiego rodzaju różnic w szeroko rozumianych potencjałach stron – od strony materialnej po psychologiczną – zarówno przed, jak i w toku prowadzenia działań, w celu osiągnięcia przewagi nad przeciwnikiem”⁴⁵.

Istotą asymetryczności w tym kontekście jest działanie pośrednie, omijanie silnych stron przeciwnika i atakowanie jego miejsc słabych, najbardziej wrażliwych, stosowanie środków i metod niekonwencjonalnych, osiąganie celów de facto militarnych środkami pozamilitarnymi. Jedyną regułą – podkreśla Stanisław Koziej – jest unikanie reguł. „Istotą działań asymetrycznych jest wciąganie przeciwnika w obszary nieznanne, wykorzystywanie jego siły przeciw niemu, a jego słabości jako własnej siły”⁴⁶.

Asymetria bywa także określana jako myślenie i działanie odmienne od przeciwnika w celu maksymalizacji własnej przewagi, wykorzystania słabości przeciwnika, a także zdobycia inicjatywy lub uzyskania większej swobody operacyjnej. Poziom rozważań, ocen i działań dotyczy sfery polityczno-strategicznej, strategicznej, operacyjnej i taktycznej. Może stanowić też ich kombinację.

Należy podkreślić, że rozumienie działań asymetrycznych nie wiąże się tutaj wyłącznie ze sferą działań zbrojnych lub ataków terrorystycznych. Współczesne sposoby osiągania celów strategicznych w jakiegokolwiek dziedzinie dają możliwość wywierania wpływu na płaszczyznach innych niż militarna. Najważniejsze z nich dotyczyć mogą sfery materialnej w wymiarze gospodarczym, ekonomicznym, naukowym, technicznym, informacyjnym oraz duchowej na płaszczyźnie kulturowej, religijnej czy etycznej.

Obok zagrożeń życia społecznego pojawiły się już od pewnego czasu niepokojące doniesienia o postępującej degradacji środowiska naturalnego. Dlatego też konieczne stało się prowadzenie w szkołach edukacji ekologicznej, której „podstawowym zadaniem powinno być wyzwalanie i utrwalanie potrzeby życia zgodnego z ideami zrównoważonego rozwoju i wdrażanie jego zasad poprzez: ukształtowanie człowieka świadomego swej jedności ze środowiskiem przyrodniczym i społeczno-kulturalnym; rozwijanie umiejętności obserwowania środowiska oraz gromadzenia o nim informacji; poznanie praw i współzależności rządzących przyrodą, a także zachodzących pomiędzy przyrodą a człowiekiem; kształtowanie umiejętności

⁴⁴ Joint Warfare of the Armed Forces of the United States – Joint Publication 1995.

⁴⁵ P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa 2003, s. 18.

⁴⁶ Ibidem, s. 22-23.

rozwiązywania problemów zgodnie z posiadaną wiedzą i przyswojonym systemem wartości; budzenie wrażliwości na piękno przyrody i ład przestrzenny; ukształtowanie postawy szacunku dla życia i zdrowia zarówno własnego, jak i wszelkich innych istot; prowadzenie aktywnych form edukacji w terenie (...); współpracę nauczycieli w tworzeniu klimatu sprzyjającego realizacji podstawowych celów edukacji ekologicznej⁴⁷.

Razem z degradacją i zatruciem środowiska naturalnego występują zagrożenia zdrowia człowieka, które tkwią zarówno w nim samym, jak i w czynnikach niezależnych od niego. Wśród przyczyn owych zagrożeń wymieniane są: negatywne wzorce zachowań zdrowotnych osób dorosłych (palenie tytoniu, picie alkoholu, narkotyki); brak przykładów właściwego spędzania czasu wolnego przez dorosłych; niejednokrotnie niski poziom kompetencji rodziców w zakresie wychowania zdrowotnego i aktywizacji ruchowej; brak prostych narzędzi diagnozy i oceny zdrowia oraz sprawności fizycznej dzieci w poszczególnych okresach rozwojowych; bagatelizowanie lub niedostrzeganie przez osoby dorosłe dolegliwości i problemów zdrowotnych dzieci; negatywne postawy wychowawcze rodziców; zbyt późne kształtowanie postaw prozdrowotnych u dzieci; niewłaściwy dobór metod i środków oddziaływania zdrowotnego; zbyt rzadkie angażowanie się rodziców w kształtowanie umiejętności i sprawności ruchowych (takich jak np. jazda na rowerze, na nartach, łyżwach itp.); niezadowolające zaangażowanie się instytucji społecznych w ochronę zdrowia dzieci i młodzieży; częste nierepektowanie przez dzieci i młodzież ogólnoludzkich wartości, w tym wartości życia i zdrowia⁴⁸.

Nie można pominąć w tym miejscu takich niepokojących i szerzących się zjawisk, jak ucieczka młodych ludzi w świat narkotyków, sekt czy subkultur młodzieżowych. Narkotyzowanie się dzieci i młodzieży nie jest zjawiskiem nowym, jednak zmienia się jego specyfika. Zażywanie środków odurzających nie jest już tylko utożsamiane z patologią, ale staje się pewną modą, zwłaszcza w środowisku osób dobrze sytuowanych materialnie. Ponadto zwiększyła się dostępność do narkotyków, bo przecież nie handluje się nimi tylko na „ulicy”, ale i w szkołach, na dyskotekach. Badania naukowe wykazują, iż zachodzi związek między narkotyzowaniem się dzieci i młodzieży a pewnymi cechami środowiska rodzinnego. Po narkotyki sięgają najczęściej młodzi ludzie pochodzący z rodzin rozbitych, skonfliktowanych, małodzietnych (szczególnie jednodzietnych), w których obydwój rodziców zajętych jest

⁴⁷ *Przez edukację do trwałego i zrównoważonego rozwoju*, Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej, Warszawa 1997.

⁴⁸ Cz. Lewicki, *Pedagogika zdrowia a zadania szkoły wobec zagrożeń zdrowia dzieci ze środowisk wiejskich w okresie wczesnej edukacji*, (w:) W. Kojas (red.), *Szkoła wobec problemów wychowania zdrowotnego w dobie globalizacji*, Cieszyn 2001, s. 32-33.

pracą zawodową⁴⁹. O występowaniu i nasileniu tego zjawiska nie decydują tylko i wyłącznie czynniki społeczne, ale i osobowościowe, wśród których wymienia się np.: brak stabilności emocjonalnej, lęk, poczucie zagrożenia, poczucie krzywdy, niski poziom tolerancji na frustrację itp.⁵⁰, dlatego też zachodzi konieczność profilaktyki zagrożeń, prowadzonej w instytucjach oświatowych i w rodzinach, co wymaga podejmowania wielu zabiegów edukacyjnych, takich jak np.: pedagogizacja rodziców, rozszerzenie wiedzy (zarówno nauczycieli, jak i rodziców) na temat potencjalnych zagrożeń i patologii itp.

Współczesny świat ulega intensyfikacji relacji społecznych, które powodują łączenie oddalonych od siebie miejsc tak, że wydarzenia lokalne kreowane są przez to, co dzieje się w innym miejscu na Ziemi, a to, co tam zachodzi, do pewnego stopnia wynika ze zmian lokalnych⁵¹.

Człowiek ma możliwość mniej lub bardziej świadomie wpływać na swój rozwój, który będzie zbieżny z posiadanymi przez niego standardami psychicznymi, kierując swe wysiłki na realizację wizji możliwego lub pożądanego przyszłego stanu własnej osoby⁵².

Globalizacja to też niemal niczym nieograniczony napływ informacji. Dzięki autoedukacji ludzie zwiększają swoje szanse na dostęp do niej. Dotychczas był on dość znacznie ograniczony. Jak twierdzi Bauman, światowa sieć komunikacyjna, ogłoszona bramą do nowej, nieznanej wolności, traktowana jako podstawa zbliżającej się równości, użytkowana jest selektywnie i przypomina raczej wąską szczelinę niż bramę. Nieliczne jednostki zdobywają prawo wstępu⁵³. Mimo wielu utrudnień i niedogodności, człowiek stale poszukuje jednak nowej wiedzy, informacji, m.in. po to, aby utwierdzić się w przekonaniach i ocenach, by je określić lub też, co zdarza się dość często, dla samej informacji, która stwarza złudzenie uczestnictwa jednostki w świecie.

Globalizacja jest procesem, z którym wiąże się ogromne bogactwo i różnorodność ofert dla młodego człowieka. Możliwość dokonywania niepowtarzalnych i indywidualnych wyborów spośród bogatych propozycji może dawać jednostce nie tylko uczucie wolności, ale i zagubienia, bezradności oraz samotności, zwłaszcza wtedy, kiedy nie jest ona dojrzała i przygotowana do takich decyzji.

Globalizacja wydaje się dzisiaj procesem nieuniknionym z uwagi na jej olbrzymią dynamikę i zasięg, dlatego też współczesny człowiek musi wykształcić w sobie nie

⁴⁹ Cz. Cekiera, *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin 1993, s. 34.

⁵⁰ Idem, *Toksykomania*, Warszawa 1985, s. 257.

⁵¹ Za: E. Wnuk-Lipiński, *Świat międzyepoki, globalizacja, demokracja, państwo narodowe*, Kraków 2004, s. 28.

⁵² D. Jankowski, *Edukacja wobec zmiany*, Toruń 2003, s. 108.

⁵³ Z. Bauman, *Globalizacja*, Warszawa 2000, s. 84.

tylko umiejętność korzystania z jej dobrodziejstw, lecz także dostrzegania i omijania zagrożeń, jakie z sobą niesie. Zjawisko zagrożenia towarzyszy ludziom od zarania dziejów i jest tak dalece splecione z życiem, iż wpłynęło na ukształtowanie się niektórych instynktownych mechanizmów obronnych. Świadomość zagrożeń jest tą postacią informacji, która stwarza i poszerza możliwości diagnozowania, przewidywania i projektowania zdarzeń, a także zwielokrotnia funkcje obronne organizmu. Można powiedzieć, że zagrożenia są tymi czynnikami, które oddziałują na dany system (może to być jednostka, grupa społeczna itp.), mogąc go zniszczyć, ograniczyć jego funkcje, ale również wywołać w nim korzystne zmiany⁵⁴.

Współczesna globalizacja pod wieloma względami umacnia ludzkie bezpieczeństwo. Na przykład powiązania ułatwiają międzynarodowe akcje niesienia pomocy oraz misje pokojowe. Globalizacja przyczyniła się także do wzrostu wrażliwości ekologicznej i (w pewnych wypadkach) do większej wydajności gospodarczej.

W związku z procesem globalizacji wyłania się nowy porządek edukacyjny, którego najważniejszą regułą jest coraz większe zjednoczenie pracy i nauki. Permanentne podnoszenie stanu wiedzy staje się warunkiem skutecznej i wydajnej pracy; nauka staje się procesem, który trwa całe życie. Człowiek ciągle musi rewidować i podnosić swoje kwalifikacje, często także zmuszony jest do zmiany profesji; proces uczenia się nie przebiega już tylko w szkole czy uniwersytecie. Powoduje to zwiększenie odpowiedzialności sektora prywatnego za organizację i prowadzenie działań edukacyjnych, co pociąga za sobą konieczność nakreślenia nowego wzorca instytucji edukacyjnej.

Wbrew temu, czego można by oczekiwać, globalizacja sprzyja odradzaniu się lokalizmu. Jednostki preferują zakorzenienie, chcą mieć poczucie przynależności do jakiejś wspólnoty, mieć swoje miejsce na Ziemi, niż być obywatelami świata. Globalizacja ma swój awers i rewers i trudno jednoznacznie określić, jakie konsekwencje niesie ze sobą.

Podsumowując treść niniejszego artykułu, należy stwierdzić, że we współczesnym świecie, wskutek stałego rozwoju cywilizacyjnego oraz postępującego uprzemysłowienia i urbanizacji, wzrosła liczba czynników powodujących bezpośrednie zagrożenie życia i zdrowia ludzkiego, a także stanowiących niebezpieczeństwo dla środowiska ekologiczno-kulturowego człowieka. Człowiek, dążąc do opanowania zastanej rzeczywistości przyrodniczej, doprowadził z jednej strony do degradacji duchowej, z drugiej zaś do zniewolenia przez sztuczne wytwory powstałe z mocy techniki. W tym sztucznym, wytworzonym przez siebie świecie człowiek przestał być bezpieczny, przestał rozumieć piękno natury, znalazł się poza wszelkim łańcem i prawami nie tylko świata naturalnego, ale wszelką transcendencją. Można

⁵⁴ W. Kojs, *Zagrożenie jako wyznacznik zmiany edukacyjnej oraz źródło nakazów, zakazów i powinności*, (w:) K. Denek, T. Koszycz, M. Lewandowski (red.), *Edukacja jutra*, Wrocław 2003, s. 338.

powiedzieć, że w poszukiwaniu bezpieczeństwa człowiek wpadł w pułapkę, którą w sposób niezamierzony wytworzył własnymi rękami⁵⁵.

LITERATURA:

1. B. BALCEROWICZ, *Pokój i nie-pokój na progu XXI wieku*, Warszawa 2002.
2. Cz. BANACH, *Szanse, zagrożenia i perspektywy przemian szkoły i systemu edukacji w Polsce*, Toruń 1995.
3. U. BECK, *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2004.
4. *Bezpieczeństwo wewnętrzne RP w ujęciu systemowym i zadań administracji publicznej*, red. B. Wiśniewski, S. Zalewski, Bielsko-Biała 2006.
5. W. BREZINKA, *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Kraków 2005.
6. Z. BAUMAN, *Globalizacja*, Warszawa 2000.
7. M. CASTELLS, *Koniec tysiąclecia*, Warszawa 2009.
8. M. CIEŚLARCZYK, *Psychospołeczne i organizacyjne elementy bezpieczeństwa i obronności*, Warszawa 1997.
9. S. DWORECKI, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2001.
10. *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, red. I. Wojnar, J. Kubina, Warszawa 1997.
11. F. FUKUYAMA, *Budowanie państwa. Władza i ład międzynarodowy w XXI wieku*, tłum. J. Serwański, Poznań 2005.
12. P. GAWLICZEK, J. PAWŁOWSKI, *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa 2003.
13. B. HOŁYS, *Wiktyologia*, Warszawa 1997.
14. S.P. HUNTINGTON, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997.
15. R. JAKUBCZAK, J. FLIS (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategię*, Warszawa 2006.
16. T. KĘSOŃ, *Spółeczne i psychologiczne przyczyny powstawania zagrożeń bezpieczeństwa*, Warszawa 2007.
17. P. KŁODKOWSKI, *Wojna światów. O iluzji wartości uniwersalnych*, Kraków 2002.
18. F. KONECZNY, *Prawa dziejowe*, Londyn 1982.
19. S. KORYCKI, *System bezpieczeństwa Polski*, Warszawa 1994.
20. J. KUNIKOWSKI, *Edukacja dla bezpieczeństwa we współczesnym społeczeństwie*, (w:) T. Zacharuk, N. Nyczkało, J. Kunikowski (red.), *Nauka, edukacja, wychowanie*, Siedlce 2011.
21. Z. KWIECIŃSKI, *Socjopatologia edukacji*, Warszawa 1992.
22. J. NAISBITT, *Megatrends. Ten News Directions Transforming Our Life*, Werner Books, New York 1984.
23. Z. PĄTEK (red.), *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa*, Warszawa 2011.

⁵⁵ A. Peccci, *Przyszłość jest w naszych rękach*, Warszawa 1987, s. 24.

24. A. PECCEI, *Przyszłość jest w naszych rękach*, Warszawa 1987, s. 24.
25. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002.
26. J. STAŃCZYK, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
27. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007.
28. A. TOFFLER, *Trzecia fala*, Warszawa 1997.
29. R. WRÓBLEWSKI i inni, *Operacje reagowania kryzysowego*, Warszawa 2002.
30. R. WRÓBLEWSKI, *Podstawowe pojęcia z dziedziny polityki bezpieczeństwa, strategii i sztuki wojennej*, Warszawa 1993.
31. K. ŻUKROWSKA, M. GRĄCIK (red. nauk.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006.

The security and education against social and civilizational threats

Abstract. The purpose of this article is a description of various essential forms of threats, with special focus on social and civilizational threats in society. It seems that almost every sector of the human existence may carry some form of threats for the widely understood human security. Each sector has its own type of threats (challenges) which can be a potential disturbance to social development and economic regime in general. Social exclusions, homelessness, unemployment, the lack of the tolerance, social pathologies are the main dangers. There are also serious breaches for human security that grow out of civilizational changes, such as terrorism, health threats and changes in natural human environments, people trade people, the crime, and others. These and other issues are described by the author.